

Олександр Коник *

**ХЕРСОН І ГУБЕРНІЯ В КАРНІЙ ХРОНІЦІ
ГАЗЕТИ «ЮГ»: 1905 РІК****

На основі аналізу змісту ліберальної газети «Юг» розглядається спосіб висвітлення та інтерпретації редакцією та місцевими журналістами резонансних подій і побутових карних злочинів у м. Херсон й губернії на тлі політичного життя Російської імперії в революційному 1905 році.

Ключові слова: Херсон, губернія, повсякдення, карні злочини, хроніка, газета «Юг», 1905 рік.

Преса є улюбленим істориками джерелом вивчення минулого. Тим більше – щоденна преса. Вона дозволяє прослідкувати розвиток ситуації в деталях, а відбір матеріалу для публікації, його рубрикація, спосіб подачі, інтерпретація фактів може багато розповісти й про соціально-політичну атмосферу в суспільстві, позицію влади, власника друкованого органу, редакції, постійного авторського колективу та дописувачів. Остання категорія людей, за відсутності архіву редакції, залишається відомою хіба що за псевдонімами чи криптонімами, якими зазвичай підписувалися «гострі» матеріали з місць, але саме вона – у випадку з провінційною пресою, основна частина матеріалу в якій формується за рахунок інформації з офіційних телеграфних агентств та передрукованих текстів зі столичних чи більш авторитетних видань, – привносила в газету дихання повсякденного життя провінційної «глибинки». Зазначимо відразу, що далеко не завжди дописи з місць висвітлювали те, що називають фактами – це можуть бути й мотивовані якимись особистими причинами наклепи, завуальовані доноси, а чи й вигадки, – але й ця сторона життя дедалі частіше цікавить сучасних істориків, позбавлених загрози звинувачень у «дрібнотем'ї», що побутували у таких випадках у відносно недавньому ще радянському минулому. Преса досліджується давно й

* Доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету.

** Доповідь на цю тему була виголошена автором на пленарному засіданні Всеукраїнської наукової конференції «VI Новицькі читання» у Запорізькому національному університеті 17 жовтня 2014 р.

багатогранно, зокрема й що стосується періоду початку ХХ ст. в Україні. Існують різні за жанром і призначенням твори: монографії, статті, дисертації, каталоги тощо, які об'єднують об'єкт та основне джерело дослідження – періодична преса [2; 4-7; 10-11 та ін.].

У нашому повідомленні мова піде про життя херсонців, як воно подавалося у широко трактованій карній хроніці щоденної газети ліберального напрямку «Юг» у 1905 році [12]. Про саму газету і про висвітлення повсякдення окремих суспільних верств населення губернії (вчителів та представників селянського самоврядування) та міста в цілому нам уже доводилося писати [4; 5; 6]. Цього разу, за логікою очікувань від поняття «карна хроніка», мало б ітися про маргінальні прошарки суспільства. Однак у переважній більшості герої такої хроніки – це переважно самодіяльні верстви населення: селяни або міщани, зрідка – багаті купці, яким випало потрапити у судову хроніку, ще рідше – представники дворянського стану. Власне рубрики під назвою «карна хроніка» в газеті «Юг» не було, але така тематика була постійно присутньою, радше як поширений газетний жанр. Матеріали про всілякі насильства, злочинства, ошуканство, шахрайство тощо розпорошені й серед телеграм, що для більшого враження поділялися на «денні», «вечірні» та «нічні», і серед того, що називалося на початку століття «фейлетоном» – детальною авторською оповіддю про якісь цікаві читачам «смажені» випадки, і серед рубрик «Із зали суду», а найчастіше – або з безіменної «Хроніки», або з близьких до неї матеріалів останньої сторінки газети, де друкувалися повідомлення про життя на місцях (рубрика «Кореспонденції “Юга”» чи подібні до неї).

Відсутність у газеті «Юг» чітко структурованої «кримінальної» рубрики, звичної для комерційної преси, загалом є цікавим фактом, який можна пояснити або «сонним» характером життя провінційного губернського центру (якщо порівнювати його з життям, скажімо, підпорядкованої Херсону в адміністративному відношенні, але куди більш активної в соціальному,

економічному й політичному житті Одеси), або позицією редакції. Немаловажною обставиною можна вважати й пам'ятний у російській історії 1905 рік, що характеризувався найчастіше вживаними епітетами «революційний» або «буремний» [8], та умови роботи редакції в такий час. Про ці умови, якщо виходити тільки з безпосереднього прочитання джерела, можна лише здогадуватися, дивлячись на великі білі прогалини від знятих цензором матеріалів, які хіба що іноді заповнювались трафаретною фразою в середині лакуни, мовляв, «підписка на газету «Юг» продовжується». Такі явища стали помітними з пізньої весни 1905 року, коли замість відділу «Преса» читачі могли бачити білі смуги та редакційне пояснення «За незалежними від редакції обставинами цей відділ є відсутнім» [12, 13 мая].

Отже, скористаємося синхронним методом та розглянемо, як подавалися і трактувалися газетою події 1905 року. Інший метод, компаративний, дозволить порівняти газетну хроніку з революційними подіями 1905-1907 років, сакралізованими в радянській історіографії [1; 3]. Головними подіями революції в 1905 році, як вони трактувалися радянськими істориками, були: початок революції (розстріл мирної маніфестації робітників перед Зимовим палацом у Петербурзі 9 січня, січневий підйом революційного руху); наростання революції навесні-влітку (першотравневий страйк, страйк в Іваново-Вознесенську, повстання в Лодзі, початок масового селянського руху, повстання на панцернику «Потьомкін»); вищий підйом революції (Жовтневий всеросійський політичний страйк, поширення рад робітничих депутатів, поширення аграрного руху та виникнення «Всеросійського селянського союзу», повстання в армії і на флоті, поширення національно-визвольного руху) й, нарешті, грудневе повстання з виникненням численних «республік» на місцях як апофеоз масового революційного руху в імперії. Як важливі відзначалися урядові кроки з вимушеного реформування політичної системи – акти 18 лютого, 6 серпня, 17 жовтня, 11 грудня та ін., важка поразка російського флоту у Цусімській протоці (14–16 травня) та Портсмутський мир (липень-серпень),

боротьба всередині соціал-демократичної партії («Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції»), масове виникнення політичних партій ліберального, консервативного та радикального (чорносотенного) напрямку, виникнення національних партій та громадських рухів [3]. Тож 1905 рік у масштабах Російської імперії був далеко не бідним на події, гідні пера журналіста. Вельми активно йшов перебіг революційних подій в Україні – і в робітничих центрах, і в українському селі, і на Чорноморському флоті [1, с. 151-161]. Усе це так чи інакше знаходило відображення на газетній площі, хоч і у своєрідний спосіб. Цікавитимуть нас переважно селяни, як «сільські», так і «міські» – робітничого класу, як відомо, в Російській імперії офіційно не існувало.

Отже, 9 січня 1905 року «Юг» мав головними темами російсько-японську війну, фінське питання, питання становища жінок в імперії та інші соціальні проблеми. Жодної інформації про розстріл робітників на площі перед Зимовим палацом у Петербурзі не було – і вимагати цього від провінційної газети без власної мережі кореспондентів у столицях було б справою зайвою. Інша річ, що і в подальшому про ці події (як і інші трагічні чи «незручні» для влади) говорилося радше натяками, в розрахунку на досконале вміння підданих імперії читати «між рядків». Зате відверто, аж із надміром, говорилося про справи місцеві. Йшлося про сільський самосуд у селі Новомиргородці (вона ж – Мержанівка) Олександрійського повіту, де у селянина М. Никитенка було вкрадено чотирьох коней. Никитенко з товаришами, з метою дізнатися, хто ж украв коней, влаштували справжню триденну розправу щодо 19-ти односельців – з приведенням у замітці бузувірських деталей цього «слідства». І хоч цей моторошний текст вміщено під рубрикою «Кореспонденції «Юга», усе ж це була, швидше за все, передрукована замітка з олександрійської газети «Голос юга» (є підпис у дужках: «Г. Ю») [12, 9 янв.]. Далі, поки там десь починав страйкувати Путіловський завод, хтось за підписом Т. В. Прасолов сам привів цілу «кримінальну хроніку», зокрема, і з життя «маніфестантів» – селян, що

були в адміністративному засланні за «порочное поведение», а тепер повернулися звідти у Збур'ївку, велике село на Дніпрі вище Херсона. «Порочное поведение», за словами дописувача, залишилося, як і до заслання: один із них, якийсь Малига, пограбував жінку, котру старий візник віз дорогою зі Збур'ївки, відібравши 3 рублі й поранивши на додаток, так що візник мусив змінити шлях і завезти постраждалу до земської лікарні. У селянина А. Андійця зловмисники зламали запори на клуні й украли хліб у зерні. Ще один випадок з крадіжкою хліба стався тут-таки, у Збур'ївці: селяни, що підрядилися доставити хліб із економії у Голу Пристань, заночували у дворі селянина Німича; вночі підїхали зловмисники й украли три мішки пшениці, два з яких вже поклали на свого воза, а на третьому прокинувся фурман, зчинив галас, підбігли сусіди, почалася бійка; одного з нападників, якогось Пільгука, зловили, інші ж злодії проломили фурману голову і втекли, але – яскравий кінематографічний елемент, – один із мішків розв'язався, і по сліду розсипаної пшениці їх знайшли. Виявилися вони мешканцями села Чулаківка. Недалеко від злодійкуватих селян відійшов і представник влади – дорогою з Чулаківки до Збур'ївки поліцейський ніби то наздогнав підводу, якою хтось із села Агаймани віз на продаж горщики, й хотів у сонного візника витягти гроші. Цьому завадив товариш гончаря, який їхав попереду. Закінчується «хроніка» нелокалізованою і безіменною інформацією: «Накануне нового года, в 11 час. ночи, парни за неотпуск вина подожгли постройки бессарабца на винограднике» [12, 13 янв.].

Це число газети містить ще два цікавих моменти. Один із них стосується своєрідної «кровної помсти» в селі Арбузинка Єлисаветградського повіту. Там убили місцевого селянина Жевакіна, рослого здорового чолов'ягу років 32, що мав за життя буйний характер і важку руку; раз за разом ліз у бійку, й якщо вже кого поб'є (приводяться приклади селян В. П. та І. Т.), то або зробить калікою, або побитий за якийсь час віддасть Богові душу: «Весною прошлою он побил В. П., который в скором времени и умер, а несколько дней тому назад побил своего же односельчанина И. Т., который уже при смерти». Наразі невідомо, як

на таку поведінку реагували власті, але в останньому випадку правосуддя, за змістом газетного повідомлення, взяли на себе брати І. Т. У ніч на 4 січня два брати, озброєні рушницею й дрючком, прийшли додому до Жевакіна, який мешкав у батьківській хаті разом із братом (так само буйним, зазначає дописувач, котрий підписався ініціалом «П.»). Далі була вельми драматична, за приведеним описом, сцена: «Во время жгучих разговоров с братьями Жевакин вместе со своим братом набросился на них, но метким ударом Жевакин был подкошен, как сноп. После убитого осталось 3-е детей. Убийцы сами чистосердечно сознались в совершенном ими преступлении и пока содержатся в кордегардии» [12, 13 янв.].

Отже, виходить, влада у селі таки була, тільки невідомо, чому в тій «кордегардії» раніше не опинився сам Жевакін – можливо, у такому разі село мало б менше сиріт.

Про поліційну владу тут-таки поруч є матеріал – без заголовка і підпису, – в якому автор іронізує стосовно херсонських городових. Він ділить їх на три розряди, що поділяються, мовляв, не стільки за формою, як візники, скільки за розумінням своєї служби. Це «орли», «нероби» і «випадкові». У число «орлів» попадають обранці з числа колишніх кур'єрів у просвітницьких установах або соцькі, «излагавшие в деревне крестьянскому населению собственноручно на физиономиях, или люди, [...] заносившие в записную книжку лиц, которые под сумлением находятся». Нероби – це поширений, очевидно, тип людей, які ні до якої роботи не здатні, тож охоче хапаються за поліційну службу. Третій тип потрапляє на службу в поліцію за непорозумінням: «...приехал мужик из деревни поискать в городе работы, поштался недельку-другую, нет работишки, ну, и вали в городовые, благо запасной билет в кармане. Этому типу городовых поручается постовая служба, и то где-нибудь на окраине, чтобы страж не попадался на глаза начальству» [12, 13 янв.].

Іронія бринить і у короткій репліці стосовно бердянського поліцмейстера Андреєва: «Кримський вісник» повідомив, що його переводять у Феодосію. Але,

коментує «Юг», якщо згадати недавні повідомлення багатьох газет про передання до суду поліцмейстера Андреєва за зґвалтування дівчини, що мало місце в бердянському поліцейському відділку, то «...нельзя не признать передаваемого «Крымским Вестником» известия довольно странным» [12, 14 янв.].

Дописувач із села Широка Балка Херсонського повіту скаржиться на те, що в селі вельми жваво поширюється самодіяльне шинкарство («корчемництво» у тексті, О.К.): підприємливі односельці купують у сусідньому містечку Станіславі горілку, потім продають її мало не у кожній хаті усім бажаючим, яких не бракує. Винний же у поширенні цього промислу місцевий стражник, вважає дописувач, і закінчує традиційним для такого роду заміток моралізаторством: «Пора бы принять меры к искоренению того, что служит причиной почти повального у нас пьянства и вытекающих отсюда бед и семейных несчастий» [12, 16 янв.].

Бід (попри майже відсутню на газетній площі інформацію про революційні події) вистачало. Під назвою «Жахлива смерть» опублікована інформація з економії Вассала, що в Ново-Софіївці Дніпровського повіту. Згідно з нею, підрядчик привіз із Царства Польського робітників для роботи на заводі з виготовлення черепиці; чотирьом з них було велено лізти в яму, щоб «...добыть в ней годную для выделки черепицы землю». Робітники, немов відчуваючи лихе, вирішили попрацювати до обіду, а затим відмовитися від роботи й виїхати на батьківщину. Проте не судилося – звід обрушився, приваливши трьох із них. Підрядчик розпорядився збити три ящики, куди поклали викопані трупи й поховали на кладовищі Ново-Софіївки. «Ведают-ли об этом полиция и родственники погибших?» у риторичному ключі запитує дописувач під псевдонімом «Проезжий» [12, 23 авг.].

В газеті знаходилося місце й для «класичних» сюжетів про трагедії, пов'язані з коханням. Це доволі типовий для початку ХХ ст. і за змістом, і за стилем викладу сюжет, тому приведемо його майже повністю. Трагедія

розігралася в одному з київських готелів: «...Жертвами на сей раз сделались полные сил и здоровья молодые люди: часто приезжавший в Киев из Луцка корнет фон-Вольф и красивая девушка, оказавшаяся Анной Григорович.

Вот картина, которую увидела взломавшая двери номера полиция.

На широкой кровати лежали два трупа, еще теплые, но уже застывшие, в той позе, в какой их застала смерть; фон-Вольф лежал на левом боку под стенкой, а рядом с ним, тесно прижавшись к нему, покоилась молодая женщина, которая правой рукой обнимала юношу. Головка же девушки находилась под плечом молодого человека, глубоко зарывшись в подушку. Правая рука корнета с застывшим в пальцах револьвером небольшого калибра системы «Бульдог» лежала у него на груди. У юноши был прострелен правый висок, а несчастная девушка убита выстрелом в левый висок. Головы убитых и часть подушки залиты кровью; лица убитых совершенно спокойны. Пол около кровати оказался прострелен пулей. Полагают, что молодой человек из опасения, чтобы револьвер не дал осечки, сделал в пол пробный выстрел.

На круглом столе перед диваном лежали два письма. В одном из писем фон-Вольф говорит о своей любви к молодой девушке, которую называет своей невестой и именует Лелей. Далее юноша пишет, что он ничего не может поделать против охватившего его бреда, и указывает на то, что он приносит неприятности любимой девушке, не желает ее компрометировать и слезно умоляет исполнить его последнюю просьбу: похоронить его в «катакомбе» вместе с любимой девушкой. Затем, в другом письме без конверта написано по несколько прощальных строк как молодой девушкой, так и юношей. Они просят родителей простить их и не горевать» [12, 18 янв.].

Отже, місце трагедії, діючі особи, «мізансцена», як було сказано, майже стереотипні для того часу. Незрозуміла хіба мотивація, особливо з боку дівчини – хіба що можливість бути похованою у дворянській родовій усипальниці: Луцьк, «фон» перед прізвищем, звання корнета, крипта-«катакомба» робить вірогідною саме дворянське, а може й аристократичне походження нареченого.

Проте в інших такого роду випадках соціальна проблематика все ж простежується більш явно, коли він або вона через соціальне чи матеріальне становище не може взяти шлюб, і, за спільною згодою, вкорочують собі життя, іноді перетворюючи це на справжнє театралізоване дійство.

Інформація про «кримінал» просочувалася в херсонську газету і з більш віддалених міст, ніж Київ. Так, з у телеграмі з Парижа йшлося про те, що вночі, повертаючись до готелю, князь Трубецькой (невідомо наразі, який, – О.К.) знайшов на сходах дивного вигляду пакет, в котрому знаходився снаряд з гнотом, що злегка курився. Снаряд було доставлено в міську лабораторію (такі повідомлення будуть ще й іще). За чутками, це була витівка збіговиська соціалістів [12, 19 янв.].

Отже, тут вже йдеться або про міжнародний тероризм, або про відголоски революційних подій у Росії, які так чи інакше (однак неявно) були також присутні в газеті, котрі б «читалися між рядків». Це, для прикладу, повідомлення про закриття у Петербурзі «впредь до особого распоряжения» вищих учбових закладів, зокрема інституту інженерів шляхів сполучень, технологічного, інституту цивільних інженерів, електротехнічного та ін., і що 1904/1905 навчальний рік не зараховується в число років перебування в інституті. Водночас 15 січня в московському університеті й інженерному училищі відбулася видача вхідних квитків на право слухання лекцій, початок яких очікувався близько 22 січня. Або з посиланням на «Петербургскую Газету» повідомлялося, що генерал-губернатор Трепов мешкає у Зимовому палаці й займає всю запасну половину палацу. Йому відведено 23 кімнати, з яких і складається ця запасна половина, а для його родини готуються покої в будівлі Ермітажу [12, 19 янв.].

Ці телеграми, з Парижа, Петербурга і Москви, розміщені на престижній другій сторінці (перша містила зазвичай, окрім вихідних даних, рекламу й анонси важливих матеріалів). Провінційна четверта (теж частково зайнята під рекламу, бюлетень від метеостанції місцевого земського

сільськогосподарського училища, курси цінних паперів центральних банків тощо) розміщувала й місцеву хроніку та дописи з місць. Тобто Херсон і губернія у згаданому ракурсі перебували переважно тут. Тут можна прочитати про те, що бессарабці-мужики торгують з возів пійлом, а не вином. Працюють нібито за довіреностями виноградарів, але торгують дешевим підробленим напоєм, яким недовго й отруїтися. Або про бійку з поножовщиною на привозі. Або якийсь добродій з грайливим підписом «L'amī» ніби й хвалить народний театр на Забалці (околиця Херсона на той час), який підготував і на гарному рівні показав п'єсу «Катерина», але тут таки дивується, чому обрана «малоросійська» п'єса? У них, мовляв, багато стрілянини, отруєнь і т. ін., краще би показували російські, куди багатші за змістом і т.п. Принагідно зазначимо, що цей народний театр мало слухав «L'amī», маючи в репертуарі виключно українські спектаклі.

Через певний час – знову таки, завуальовано («кривава неділя» – це «остання криза») стала з'являтися інформація й про цю подію. Так, С. Ю. Вітте прийняв співробітника газети «Echo de Paris» та відхрестився від подій 9 січня. Принаймні, у викладі журналіста вийшло таке: «В течение последнего кризиса я не поддерживал официальной связи с своими товарищами; я не мог, поэтому, ничего знать о принятых мероприятиях. Обо всем происшедшем я узнал в воскресенье, когда увидел из окон своей квартиры шествие 8000 рабочих и услышал залпы. Я – председатель комитета, а не совета министров. У меня нет реальной власти, и не было, к тому же, никакого основания обращаться ко мне за советом. Я ничего не знал и никого не видел. Что же касается моих взглядов как частного человека, то я их держу про себя и опубликовывать свои частные мнения обыкновения не имею». Тут-таки ще одна інформація «міжрядкового» плану: кенігсберзька «Harstungs Zeitung» повідомила, що для того, аби запобігти хвилюванням у Польщі поширитися й на германські польські провінції, командуючі корпусами в Познані і Бреславлі одержали таємні накази «оцепить русскую границу войсками» [12, 20 янв.].

Що ж до згаданого вище бердянського поліцмейстера надійшла нова інформація – його таки притягли до суду. Але, пише газета, «Год владычества его и его «агентов» не забудется в Бердянске, где за это время никто не мог спокойно себя чувствовать». Йшлося про те, армія «андреєвських агентів» була набрана ним відразу про приїзду з покидьків суспільства, в тому числі відомих громил, що не раз відбували покарання, й за їх допомогою тероризував місто і т. п. Тобто до згаданих вище трьох типів городових очільник поліції у Бердянську додав ще один, четвертий – «громило» [12, 20 янв.].

Російсько-японська війна й революційні заворушення по країні потроху розхитували суспільство. У Петербурзі, в університеті, якісь невідомі звалили з ніг і хотіли побити академіка Анучина: виручив сторож, який мав на грудях медалі і якого нападники, очевидно, поважали, тому академіка облишили [12, 21 янв.].

Дійшло й до інцидентів у «святих місцях», яким був для Херсонської губернії (та й не тільки) Григоріє-Бізюків монастир. 20 січня монастирськими плавнями проїжджали чотири підводи з запасними солдатами, що відправлялися у Херсон: «Запасных было свыше 20 человек, и все по обыкновению пьяные. Найдя в плавнях монастырского объездчика, они схватили его и избили до полусмерти». На нелюдські зойки побитого збіглися монастирські робітники, почалася загальна бійка, обидві сторони понесли серйозні втрати, знадобився лікар і т. ін. На лихо, того ж вечора у корпусній частині монастиря з невідомих причин сталася пожежа, не особливо велика, але вистачило, щоб у диму задихнувся чернець Герман, 55 років, котрого так і не вдалося врятувати.

Ця інформація відрізняється від попередніх насамперед тим, що нарешті показана реакція влади (можливо, тому що цей монастир був таки вельми шанованим) – туди виїхали з Берислава судовий слідчий, міський лікар і помічник пристава, а телеграфом про подію повідомили начальнику губернії та

архієпископу. Тим часом у Парижі знову знайшли щось схоже на бомбу й знову віднесли її у міську лабораторію [12, 23 янв.].

На Далекому Сході зате снарядів і бомб не бракувало. Якийсь відпускник із Мукдена поділився враженнями: воюють за схемою 20 днів у окопах, 20 – на відпочинку. Провізії вистачає, а маючи гроші – вистачає й горілки, от тільки враження від пострілів і вибухів вельми гнітюче [12, 26 янв.].

Гнітюче враження на суспільство справляла дедалі більше поширювана інформація про події 9 січня у Петербурзі. Газета критикує диву подібну гнучкість князя Мещерського, котрий у своєму виданні «Гражданин» кляне не владу, а... катів, які привели беззбройних людей під постріли. Утім, дістається від князя й чиновникам-клятвовідступникам, і мужикам, які всуціль є «волоцюги, сутяги і тьма». Отож, припускають критики Мещерського, на кому може око відпочити? Хіба на самому Мещерському та на петербурзьких двірниках, що єдині, мовляв, були на висоті становища під час цього злодійства. Тут-таки повідомлялося, що государ імператор дав 50 тисяч рублів для розподілу між сім'ями постраждалих «во время беспорядков 9 января» [12, 27 янв.].

Суголосним загальним настроєм суспільства був і театральний репертуар. Місцевий рецензент відгукнувся на прем'єру спектаклю херсонського міського театру «Таємниці Нельської башти», за твором Дюма-батька: темні часи Маргарити Бургундської, щоночі в Сені нові трупи, повна відсутність особистої свободи і т. ін. [12, 23 янв.].

Насильство й суїцидні настрої були постійно присутніми на газетних шпальтах, хоча скоріше як «гостра приправа». У Гельсінгфорсі вбили губернатора Іонсона. Мав сили вийти в залу, де, закривавлений, упав до ніг дружини й малолітніх дочок. Селянка Тульської губернії Свиридова 18 років захотіла вкоротити собі віку та й випила ½ склянки гірчиного спирту. На щастя, залишилася живою [12, 27 янв.]. І – одним рядком – «у польських губерніях почалися страйки заводських і фабричних робітників» [12, 29 янв.].

«Невиправні люди», на думку дописувача, проживають у селі Збур'ївка Дніпровського повіту. Дня не минає без якогось злодійства, а після 6-ї вечора хоч не виходь з двору. Тільки протягом двох тижнів у полудень когось побили, залишився ледь живим. Зупинили на вулиці підводу, на котрій агент віз із Херсона швейні машини, вимагали грошей. Не отримавши, побили візницю, а машини розкидали по дорозі. За агентом гналися, обіцяли зарізати. Одного з зловмисників затримала поліція. На гарбу, що їхала вулицею, напали хлопці, почали обшукувати її, далі перекинули, витягли з ярма залізний шворінь і побили візника. Збур'ївка на газетних шпальтах заживає сумної слави. Там б'ють палицями по голові, нападають на молодих жінок з метою «гнусного насилья», крадуть пшеницю, зривають шапки й тікають. Постраждали (історія з шапкою) наздоганяють, знаходять заховану за халявою шапку й чинять самосуд. Усе це о 5-6-й годині вечора. Забирають каракулеві шапки «у бессарабців», поють горілкою «пристойно вдягнутих» чоловіків і їх супутниць на підводі, потім роззувають, забирають гроші й векселі й кидають просто в лісі без одягу (це у січні...). «Достаточно пока и этого. Об остальном после» – багатозначно закінчує автор кореспонденції, знайомий уже нам Прасолов. Сільський сход вкотре приговорив вислати злодіїв до Сибіру... [12, 1 февр.]. Проте насильства не припинялися, у тому числі тяжкі злочини: один із сюжетів «місцевого життя» – згвалтування у винограднику, при нібито повній байдужості оточуючих [12, 10 февр.]. У жовтні знаходимо ще одне таке ж рішення – вислати бандитів із села [12, 18 окт.] – очевидно, не так просто було його реалізувати.

23 січня на весіллі місцеві парубки побили двох гостей селян, та так постаралися, пише дописувач, що один із тих селян, за визначенням лікаря, навряд чи проживе два дні [12, 30 янв.]. Бійки на весіллях, сказати до слова, у висвітленні газети виглядають або як улюблена розвага селян, або як особлива пристрасть дописувачів. Можна зустріти не одну таку історію, іноді – вельми

розлогу. Зразком такого читання та ілюстрацією певних побутових реалій можна вважати замальовку з натури «Коблево».

Йшлося про те, як неподалік від Коблева статечний господар Лещенко вночі на своєму полі спіймав непроханого косаря Івана Корсакова. Кілька днів по тому на хуторі Капустіному у якогось Кравченка справляли весілля. Запрошений був і Корсаков. Прийшов не сам, а з ще з дванадцятьма незваними гостями. Але прийняли, пригостили. Під ранок почалося буйство – зайшло товариство почало розгонити званих гостей. Зчинилася повальна бійка – всі висипали у двір, пішли у хід кочерги, люшні, шворні і т. п. знаряддя. У бійці сильно постраждали Корсаков (дванадцять ран на голові) і його друзі: зламана щелепа, вибито кілька зубів і т. п. [12, 3 июня; 6]. Попри можливі пересади у викладі (дванадцять непроханих гостей, дванадцять ран у зловмисника тощо) справа цілком можлива. Дума Думою, а весілля без бійки ніби й не весілля, так можна розуміти цей сюжет. Pokosi ж чужої трави чи збіжжя взагалі звична справа, як і використання у побутових бійках шворнів – залізних прутів, якими фіксувалося ярмо у волячій упряжі.

Такого роду короткі матеріали або не підписані, або підписані псевдо на кшталт «Местный», «Тутошний», «Очевидец» або навіть «Тарас Бульба» – зв'язуватися з місцевою владою у дописувачів, очевидно, не було жодного бажання. Втім, в газеті можна знайти й приклади зовсім безбоязного (правда, анонімного і в темряві ночі) поводження з сільською владою. Йдеться про молодь (сюжет для окремого повідомлення, але наразі можна сказати: сільська молодь на шпальтах «Юга», як видно з викладеного, виступає чи не виключно в хуліганській іпостасі – О.К.). Одного чудового вечора двері сільської управи в селі Чаплинка Дніпровського повіту було заблоковано здоровенною колодою; десяцькі, які якраз перебували в управі, не могли звідти вийти. Викочено й скинуто пожежну діжку, драбину закинута у шкільне подвір'я, у вчителя вибито вікно і викрадено зі скрині гроші та інший скарб. Зробили все це невідомі «безобразники», розгнузданістю яких, за словами автора замітки,

Чаплинка відома далеко за межами повіту. Але закид принагідно зроблено й самому сільському правлінню: чотири рази поспіль збирався сход для продажу землі, який (продаж) так і не відбувся – «тому що або не вистачає усім білетів, або порожніх більше, ніж виграшних». Автор замітки (підпис: «Чаплинський») просить сільського старосту пояснити «ще дивне явище» [12, 9 марта; 5]. Наразі невідомо, чи отримав автор відповідь і яку саме, але при описанні селянського побуту дописувачі, відчуючи себе, очевидно, людьми розумними та освіченими, використовують такі формули як «мрак невежества», «дикие люди» (Ново-Севастополь Херсонського повіту) [12, 12 февр.].

Газета вміщувала й ширші сюжети з місць, які межують з криміналом. В одному з таких описується візит волосного начальства в згаданий Ново-Севастополь («деревню», як значиться в тексті – О.К.). Новий волосний старшина Полтавської волості привіз земські гроші солдаткам. З цієї нагоди протягом двох днів триває пиятика вкупі з місцевим сільським старостою. Зрештою староста передає солдатці (газета переходить на українську, виглядає так, аби підкреслити мізерію суми, з нагоди вручення якої була пиятика) – «один карбованець». На питання громади, чому в село не надходять газети, начальство видає коротке і ясне розпорядження: «десяцький, у кордегардію». Закінчується замітка: «Такова-то наша жизнь безотрадная, тьма беспросветная. Света... Побольше света» [12, 25 мая; 5].

Схожими фарбами описуються й сільські старости. Особливо вражає опис одного з таких, з Полтавки Херсонського повіту. Матеріал про злочинства старости зі «страшними м'язами» названо «Біс». Він постає як фантастично жорстокий (в управі «стіни і стеля у крові», кучера мало на заморозив у ставку і т.п.), але залишається безкарним, бо має «високих покровителів» [12, 15 февр.; 5].

Цікавою в сенсі можливого пояснення кримінальних схильностей збур'ївчан є замітка «Сіамські близнюки» у котрій ідеться про земельні і, до певної міри, ментальні протиріччя між мешканцями Нової Збур'ївки і Старої Збур'ївки. Стара Збур'ївка – це переважно моряки, з 15 березня по 15 листопада

у морі; по поверненню – сходи, перемірювання землі, суперечки з сусідом-землевласником (родина Грохольських; до слова, така суперечка була вельми затратною справою – обійшлася у 800 рублів; одна копія генерального плану, зроблена у Сімферополі, коштувала 125 рублів [12, 22 марта]) – і , треба думати, девіантна, м'яко кажучи, поведінка молоді, не надто обтяженої домашнім господарством. Ще можливій «демонізації» образу мешканців цього села сприяла активність місцевого дописувача, який, вочевидь, був небайдужою до злочинних чи хуліганських проявів односельців. Але подібні дописи (треба думати, по всій країні) викликали неприйняття у якоїсь частини селянського соціуму. Газета передруковує листа якогось селянина в газету «Русь», суть якого – в газетах селяни виглядають, як дикуни. «...А серед нас є толкові люди. Попросіть, ми напишемо. Ті, що пишуть – не знають селянського життя» і т. ін. Висновок – автор замітки знає сільське життя, і може про нього писати. Можливо, це був протест, можливо – банальне бажання здобути можливість самореалізації у пресі [12, 2 марта].

Але надходила весна, а разом з нею і «нова фаза революції» (або аграрних розрух, з іншої точки зору) – активізація селянського руху. У газеті інформація про цей процес подавалася переважно без деталей, коротко, інколи з підзаголовком «Аграрное движение». Скажімо, про грабунок цукрозаводу Терещенка на Чернігівщині – 18 лютого грабували, 23-го – повертали [12, 2 марта]. Або: згоріло три цукрозаводи в Київській губернії: Михайлівський – Терещенка, Дерюжинський – Великого Князя Михайла Олександровича і у Приліпах – барона Мейєндорфа [12, 5 марта], і т. п.

Появлялася інформація і про якісь правопорушення у сфері релігії і культу. Так, у замітці «Хулігани в храмі» йшлося про те, що шанований староста («почтенный Шульце», мова про німецьку колонію) штовхнув якогось молодика, котрий зайняв неналежне йому місце, той подав скаргу за «побої» у храмі, община стала на бік старости [12, 9 марта]. Чи впливали революційні

події на зростання самосвідомості (молодик на кращому місці у храмі, скарга), чи то були якісь свари усередині церковної общини, сказати важко.

У православних храмах проблеми були простішими. У Диківці Олександрійського повіту почалися селянські роздори через церковного старосту. Шість років очолював общину, нажив якихось ворогів, ті добилися переобрання, тепер невдоволеними стали інші, конфлікт розгорається [12, 11 марта]. У Музиківці під Херсоном пограбували церкву. Винесли 60 рублів свічних грошей – міддю в синьому й жовтому свічному папері [12, 21 мая]. У Трикратах неподалік Миколаєва просто – обікрали церкву [12, 20 июня]. Діставалося й кладовищам. З пам'ятника Рафтопулових на місцевому цвинтарі, якому от вже 123 роки, хтось украв мідну дошку з епітафією, довжина 1 аршин 7 вершків, ширина 1 аршин 5 вершків. Оригінальна старина. Не гребують не те що мідними дошками, але і чавунними хрестами і просто шматками від чавунних решіток [12, 29 марта].

На цьому місці можна згадати згаданого вище збур'ївського дописувача Прасолова: «Достаточно пока и этого». Далі такого роду злочинна діяльність йде ніби по колу. Виводять коней з конюшні, запрягають у биндюг з хлібом, зерно сиплеться, крадіїв ловлять, учиняють самосуд (Каховка). [12, 24 марта]. Свята братія влаштовує у Стрітенському монастирі щось на кшталт гарему [12, 6 апр.]. Селянські заворушення на селі, бої за перерозподіл землі – часто спровоковані, або для зведення рахунків [12, 31 марта; 2 апр. 16 апр. та ін.]. Козак із Полтавської губернії зарізав у степу (Іванівка, економія Фальц-Фейна) дружину – для неї це був другий шлюб, вдова конюха. Потім наніс рани собі у живіт і горло, упав на любу дружину, так і знайшли. Причина – сказала, що не любить. Травляться курсистки. Жахлива історія про 14 зарізаних дівчат, які йшли з економії з заробленими грошми та заночували у скирті соломи у полі [12, 9 июня] (виявиться потім – газетна качка). Аграрні хвилювання в Олешках, у маєтках поміщиків Фальц-Фейна і Шредера [12, 3 мая]. Інші недобрі для поміщиків речі, що змушують багатьох кидати економії та втікати у міста (у радянській

історіографії трактувалися однозначно як прояви революційної свідомості селян: випаси, потрави, зняття робітників з економій, косовиця трави, захоплення поміщицької землі, сутички з поліцією на ярмарку, зміщення волосного старшини, зрив сільського сходу, побиття урядника, розгром магазину чи комор в економія, сутички зі становим приставом [9, 708-753] – усе це присутнє й на сторінках «Юга», тільки не завжди стосується Херсонської губернії.

Що нового – то це радикалізація (справжня чи видумана) єврейської молоді – «Безпорядки в Житомирі» (25 квітня 1905). Євреї – 300 чоловік у лісі – з револьвера стрілянина в портрет імператора, побиття християн і т. п. (вечірні телеграми [12, 30 мая]). Пізніше це поставили під сумнів. Простежується й зворотній процес – потроху розгортаються єврейські погроми: у Мелітополі 18–19 травня [12, 28 апр.], погроми і грабунки у Бериславі [12, 7 июня].

Далі жовтневий страйк, Маніфест 17 жовтня, спричинений ним погром уже в Херсоні, розпочатий портовими робітниками-мордвинами, триває 18–19 жовтня [12, 21 окт.]. Погром у Бирзулі, Збур'ївці – Маніфест «велить бити жидів» [12, 28 окт.]. На базарі замість погромників ловлять селян [12, 2 нояб.]. Суспільство радикалізується. Менше йдеться про бійки хлопців одного села з парубками іншого. «Застрелили земського начальника біля дому управителя маєтку Трубецького в Долматівці» [12, 24 нояб.]. Все більше білих смуг. Скупа інформація: «Учора ні свіжих газет, ні телеграм нами не одержано». Або – «Москва має вигляд міста в осаді» [12, 18, 22 дек.]. Наближалось Різдво, за ним і новий 1906 рік. Рік спаду революції, виборів і скликання Державної думи.

Проте «демократичному транзиту» в імперії не судилося бути. Що ж до висновку із цього тексту, то, можна сказати, це сам текст. За газетними рядками бачимо переважно простий люд, що його називають народом – хлібороби, виноградарі, моряки. Далеко не янгольський, але – маргінали і злодії є в усіх суспільствах і в усіх суспільних верствах. Не дуже помітно у згаданих газетних текстах якоїсь урядової турботи про цей народ, ба навіть заходів із захисту від

злочинства і насильства ще у відносно мирний час. Можливо, ліберальна редакція приховувала такі факти, але навряд чи.

Повсякдення губернського центру й сільськогосподарської провінції на сторінках щоденної газети «Юг» висвітлено яскраво й різнобічно, що робить її вельми цінним і – у міру дедалі більшої ветхості сторінок – усе менш доступним джерелом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Верстюк В. Ф. История Украинской ССР : Хронол. справ. [Текст] / В. Ф. Верстюк, Е. Н. Дзюба, В. Ф. Репринцев : Отв. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К. : Наук. Думка, 1990. – 600 с.
2. Дейли Дж. Пресса и государство в России (1906 – 1917 гг.) [Текст] / Дж. Дейли // Вопросы истории. – 2001. – № 10. – С. 25–45.
3. Деренковский Г. М. Революция 1905 – 1907 гг. [Текст] / Г. М. Деренковский, М. С. Симонова, Е. Д. Черменский // История СССР с древнейших времен до наших дней. – Т. VI. Россия в период империализма. 1900 – 1917 гг. – М. : Наука, 1968. – С. 119–256.
4. Коник О. О. Напередодні Думи : представники сільської інтелігенції у висвітленні газети «Юг», 1905 р. [Текст] / О. О. Коник // Наукові записки / Херсонський краєзнавчий музей. – Херсон : Айлант, – 2010. – С. 121–131.
5. Коник О. О. Напередодні Думи : представники селянського самоуправління у висвітленні газети «Юг», 1905 рік [Текст] / О. О. Коник // Південний архів : зб. наук. пр. Історичні науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 30. – С. 60–67.
6. Коник О. О. Спокійне видання «Юг» тривожним літом 1905 року : губернське місто напередодні скликання Державної думи [Текст] / О. О. Коник // Наукові записки з української історії : зб. наук. ст. Спецвипуск. – Вип. 29. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 77–83. [Кафедра історії та культури України].

7. Крупський І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за українську державу (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) [Текст] : Автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.06 – «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / І. В. Крупський. – К., 1996. – 29 с.

8. Лось Ф. Є. Буремний 1905-й на Україні [Текст] / Ф. Є. Лось. – К., товариство «Знання» Української РСР. – 1965 р. – 48 с.

9. Михайлюк О. Г. Революційна боротьба селян Лівобережної України між двома революціями (червень 1907 – лютий 1917 рр.) [Текст] : дис. ... д-ра іст. наук / О. Г. Михайлюк. – Луцьк, 1967. – Т. II. – С. 399–791.

10. Місцеві газети у фондах обласної універсальної бібліотеки імені О. М. Горького. 1865–1987 рр. Каталог. [Текст] / Укл. Шелест Н.П., ред.. Зелена Л. І., Кацев М. А. – Херсон, 1988– 38 с.

11. Соколова Е. П. Пресса и парламентаризм в политическом процессе России [Текст] : Автореф. дис. ... канд. полит. Наук : 10.01.10 Уральский государственный университет им. А. М. Горького. / Е. П. Соколова. – Екатеринбург, 2005. – 21 с.

12. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. Херсон, 1905. Седьмой год издания. Редактор-издатель В. И. Гошкевич.

На основе анализа содержания либеральной газеты «Юг» рассматривается способ освещения и интерпретации редакцией и местными журналистами резонансных событий и бытовых уголовных преступлений в г. Херсоне и губернии на фоне политической жизни Российской империи в революционном 1905 году.

Ключевые слова: Херсон, губерния, повседневность, уголовные преступления, хроника, газета «Юг», 1905 год.

The article tells about the life of Kherson residents, as it was applied in a widely interpreted criminal chronicle of the daily liberal newspaper «Yug». And in the revolutionary 1905 «a criminal chronicle» concerned not marginalized segments of society. The characters of this chronicle were mainly amateur persons: farmers or tradesmen, occasionally – rich merchants, who happened to get into the court

chronicle, and rarely – representatives of the nobility. There was no special heading у «Criminal Chronicle» in the newspaper «Yug». This theme has been fragmented among telegrams and columns «From the courtroom», «Correspondence of the «Yug», and often – nameless «Chronicles».

Upon the lines of the criminal chronicle there were mostly ordinary people – farmers, wine-growers, sailors, but in the text of the newspaper one cannot see the government care about the people, or even individual government measures to protect the residents of the city and province from theft and violence in the relatively peaceful time.

Keywords: *Kherson province, everyday life, criminal offenses, news, newspaper «Yug» in 1905.*